

УКРАЇНСЬКА МОВА

4

ЛЮЧУ ПОЛІТ

ПЕДАГОГІЧНИЙ
МУЗЕЙ
УКРАЇНИ

З історії підручника з української мови для 4-7 класів середньої школи (1960-1980-ті роки)

Олександр Міхно

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

335-01

С.Х.ЧАВДАРОВ, Б.С.САЖЕНЮК

УКРАЇНСЬКА МОВА

ПІДРУЧНИК
ДЛЯ ВОСЬМИРІЧНОЇ
ШКОЛИ

ЧЕТВЕРТИЙ
КЛАС

«Радянська школа»
1961

1961

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Сава Чавдаров
Борис Сажениук

1961

Тираж 400 000

1969

Сава Чавдаров
Борис Саженюк

видання 10-те

1969

Тираж 430 000

УКРАЇНСЬКА МОВА

4

1976

Митрофан Доленко
Іван Дацюк
Василь Кадельчук
Анатолій Кващук

видання 4-те
1976

тираж 330 000

**УКРАЇНСЬКА
МОВА**

1977

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

**Митрофан Доленко
Іван Дацюк
Василь Кадельчук
Анатолій Кващук**

**видання 5-те
1977**

тираж 425 000

УКРАЇНСЬКА МОВА

4

ЛЮЧУ ПОЛІТ

The illustration depicts a rocket launch against a dark blue night sky. A rocket is shown ascending from the top left, leaving a trail of white smoke and a pinkish-red flame. The sky is filled with yellow stars, a crescent moon, and a sun-like star. In the foreground, a child in a blue uniform and hat stands on a patterned rug, looking up at the rocket. The large red letters 'ЛЮЧУ ПОЛІТ' are superimposed over the scene.

1986

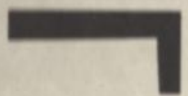
PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Митрофан Доленко
Іван Дацюк
Василь Кадельчук
Анатолій Кващук

видання 13-те
1986

тираж 145 000

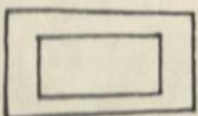
префікс

корінь

суфікс

закінчення

ПЕРЕ
ПРО
ПІД

ОК
ОК
ОК
ОК
НИК

Н ИЙ
ОВ ИЙ

г // ж // з
нога // ніжка // на нозі
к // ч // ц
рука // ручка // на руці
х // ш // с
вухо // вушко // у вусі
т // ч
хотіти // хочу

Л
М
П
ПЛ

Е

тіти
сти
кти
сти

вил
вим
вип
запл

І

та́ти
та́ти
ка́ти
та́ти

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Митрофан Доленко
Іван Дацюк
Василь Кадельчук
Анатолій Кващук

видання 13-те
1986

тираж 145 000

[a]	[o]	[y]	[и]	[е]	[і]
а	о	у	и	е	і
сад	лом	клуб	риба	небо	літо
я		ю		є	
сядь		ключ		синє	

Приголосні

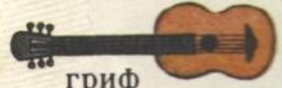

ДЗВІНКИ   ГЛУХІ

р р'	п (п')
л л'	ф (ф')
м (м')	т т'
н н'	с с'
в (в')	ш (ш')
й	ц ц'
б (б')	ч (ч')
	к (к')
д д'	х (х')
з з'	
ж (ж')	
дз дз'	
дж (дж')	
г	
г (г')	

я	ю	є	ї
[а]	[у]	[е]	[ї]
ряд	любий	давнє	їхати
[йа]	[йу]	[йє]	[йї]
бур'ян	юний	твоє	

ОМОНІМИ

гриф 	лист 	вал
гриф 	лист 	вал

СИНОНІМИ

АНТОНІМИ

близько-далеко	брати-давати	голосний-тихий
вліво-вправо	знайти-загубити	високий-низький
більше-менше	теплий-холодний	високо-низько
кінчати-починати	говорити-мовчати	довгий-короткий
прилітати-відлітати	сюди-туди	новий-старий

Митрофан Доленко
Іван Дацюк
Василь Кадельчук
Анатолій Кващук

видання 13-те
1986

тираж 145 000

УКРАЇНСЬКА МОВА

*Підручник для 4 класу
восьмирітної школи
з російською мовою
навчання*

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»

1960

1960

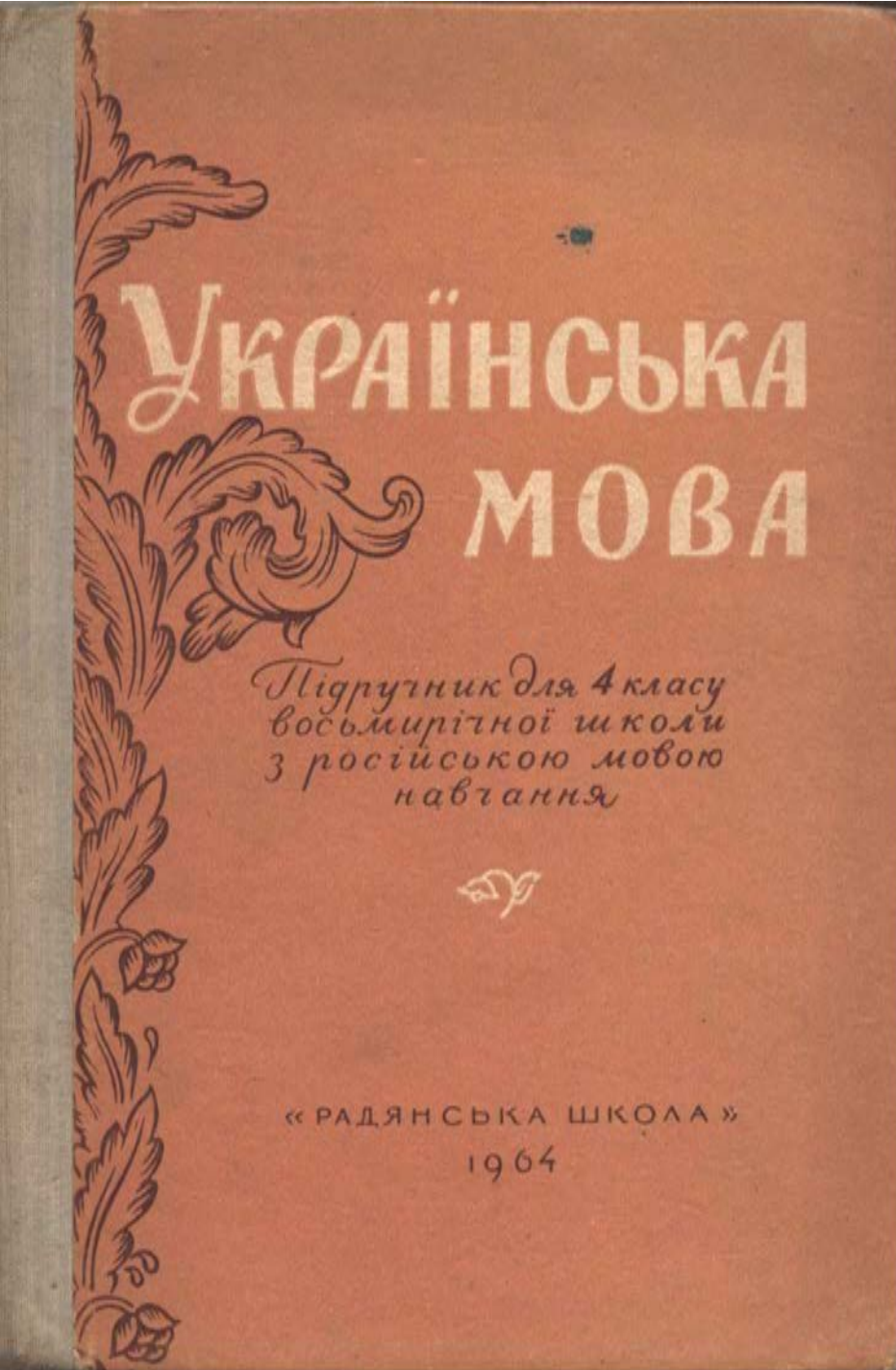

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

**Олександр Кущ
Марія Білецька
Василь Садовський**

Видання 8-ме

**1960
тираж 260 000**

1964

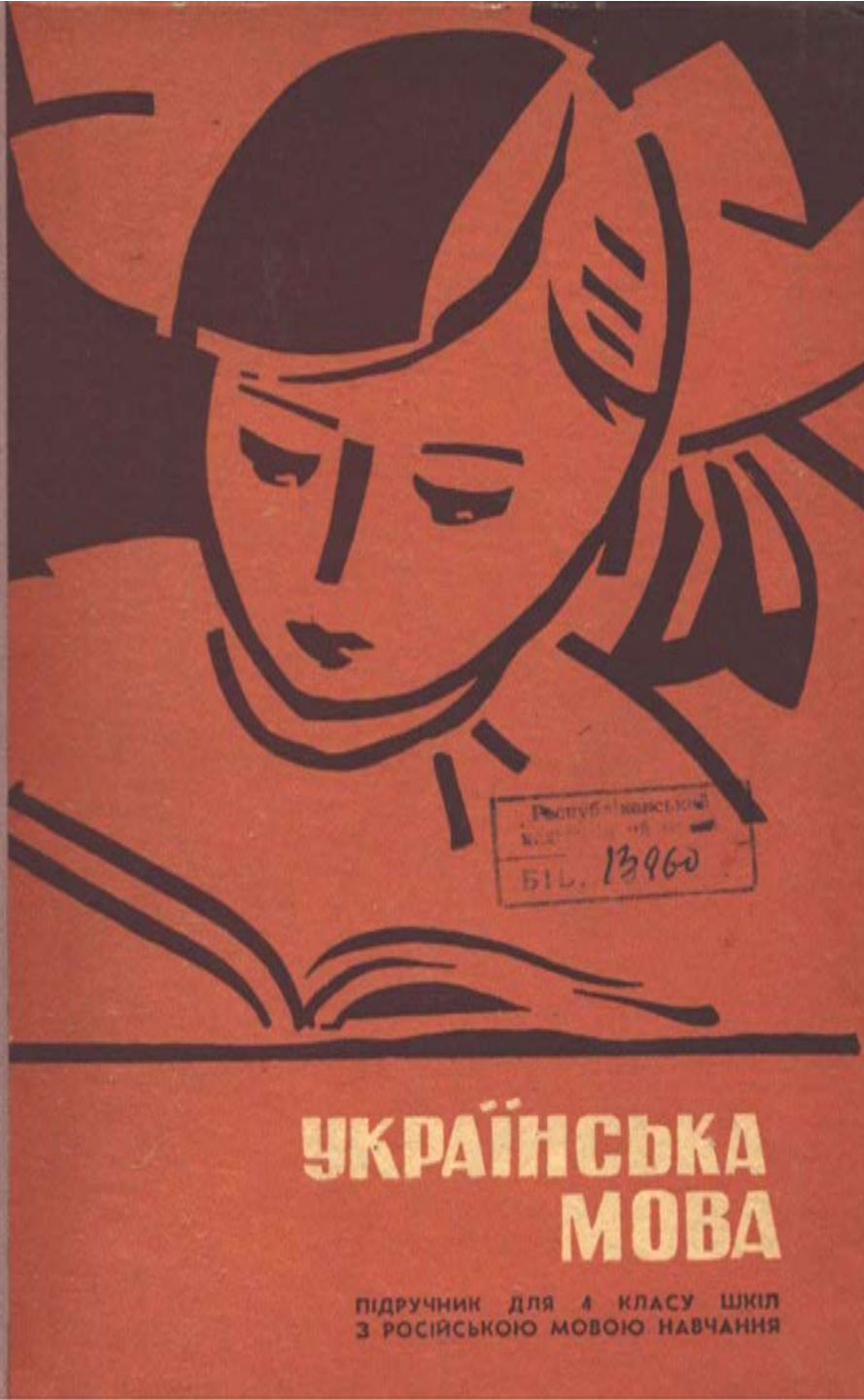

**Олександр Кущ
Марія Білецька
Василь Садовський**

Видання 12-те, перероблене

**1964
тираж 275 000**

1968

Олександр Кущ
Марія Білецька
Василь Садовський

Видання 16-те

1968
тираж 280 000

ч/м
70

4 КЛАС

1970

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

1970
тираж 350 000

УКРАЇНСЬКА МОВА

4

1976

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 7-ме

1976
тираж 200 000

19 (075)
У-45

УКРАЇНСЬКА МОВА

4

1977

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 8-ме, перероблене

1977
тираж 320 000

УКРАЇНСЬКА МОВА 4

1980

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 11-те, перероблене

1980
тираж 350 000

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

СТОЛЯР

ШОФЕР

МУЛЯР

КОМБАЙНЕР

СТН   СТЛ   ЗДН   ЖДН

ВИНЯТНИ

ШІСТНАДЦЯТЬ   КІСТЛЯВИЙ   ПЕСТЛИВИЙ   ХВАСТЛИВИЙ

ФОНЕТИКА

ДЖ Ч   ДЗ Ц   Д Т

ПАРИ ДЗВІННИХ І

Г Х   ДЗ Ц

Б П   З С

ГЛУХИХ ПРИГОЛОСНИХ

Г Х   Ж Ш   Д Т

НА БЕРЕЗІ

НА БЕРЕЗІ

ЗАМОК

ЗАМОК

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

я 11-те, перероблене

1980
тираж 350 000

УКРАЇНСЬКА МОВА

1982

1982

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 13-те

1982
тираж 75 000

ПАРИ ДЗВІННИХ І ГЛУХИХ ПРИГОЛОСНИХ

ВИНЯТНИ

ФОНЕТИКА

СТОЛЯР МУЛЯР

ШОФЕР КОМБАЙНЕР

ЗАМОК ЗАМОК

НА БЕРЕЗІ НА БЕРЕ

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

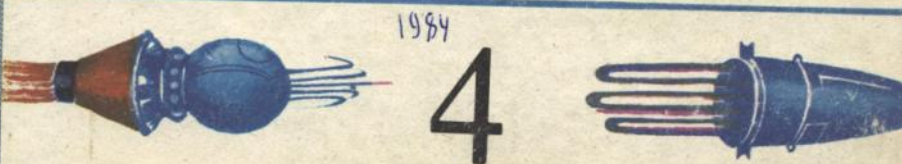
Видання 13-те

1982
тираж 75 000

4y(075)
y-45

УКРАЇНСЬКА МОВА

1984

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 15-те

1984
тираж 450 000

УКРАЇНСЬКА МОВА 4

1988

1988

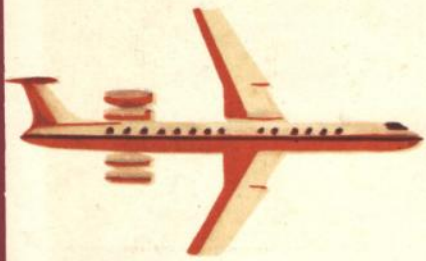
PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

**Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник**

Видання 17-те

**1988
тираж 445 000**

КРИЛА
КРИЛА

ХЛІВ
ХЛІВ

БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА

ТОВАРИШІ

УЧЕНЬ

КОСМОС

СИНОНІМИ

ДРУЗИ ПРИЯТЕЛІ

ШКОЛЯР

ВСЕСВІТ

ЛЕКСИКА

ОМОНІМИ

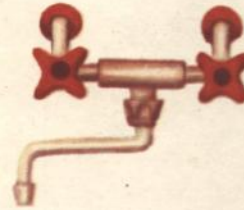
КРАН
КРАН

КОСА
КОСА

ЛАВА
ЛАВА

СМІЯТИСЯ

МОЛОДИЙ

ВГОРУ

АНТОНІМИ

ПЛАКАТИ

СТАРИЙ

ВНИЗ

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 17-те

1988
тираж 445 000

68 нег/м
Б. М. КУЛИК, А. М. КУЛИК

УКРАЇНСЬКА МОВА

ЧАСТИНА ПЕРША

ФОНЕТИКА
і МОРФОЛОГІЯ

1968

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

**Борис Кулик
Антоніна Кулик**

**видання 12-те
1968**

тираж 450 000

49 (075)
Б 69

О. П. БЛИК, Б. М. КУЛИК

УКРАЇНСЬКА МОВА

5

1975

1975

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

**Ольга Блик
Борис Кулик**

**видання 5-те
1975**

тираж 400 000

О. П. БЛИК
Б. М. КУЛИК

УКРАЇНСЬКА МОВА

6 КЛАС

1975

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

**Ольга Блик
Борис Кулик**
**видання 4-те
1975**
тираж 400 000

О. П. БЛИК, Б. М. КУЛИК

УКРАЇНСЬКА МОВА

5♦6

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Ольга Блик
Борис Кулик

видання 11-те
1981

тираж 390 000

трактористка

трактор

тракторист

*придніпровський
прибережний
шахтар*

*дніпровський
берег
шахта*

**Ольга Блик
Борис Кулик**

**видання 11-те
1981**

тираж 390 000

49(678)
562
О. П. БЛИК, Б. М. КУЛИК

УКРАЇНСЬКА МОВА

5-6

ПІОНЕР
ПІОНЕРКА
ПО-ПІОНЕРСЬКИ

1984

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Ольга Блик
Борис Кулик

видання 14-те, перероблене
1984

тираж 450 000

1968

**українська
мова**

**ФОНЕТИКА
і МОРФОЛОГІЯ** 5-7 кл.

ЧАСТИНА I

**Сергій Канюка
Сергій Кестель
Григорій Купрієнко
Ніна Скоморовська**

**видання 9-те
1968**

тираж 160 000

1975

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 5-те

1975
тираж 300 000

УКРАЇНСЬКА МОВА

6
КЛАС

1975

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 5-те

1975
тираж 200 000

УКРАЇНСЬКА МОВА * 5-6

1982

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 12-те

1982
тираж 140 000

ловити гав

космонавт   транзистор   супутник

пекти раків

токарний верстат

ножівка

сльозами вмиватися

рубанок

дриль

розбити глек

грів

соха

рать

Способи словотворення

Олександр Беляєв
Катерина Плиско
Лідія Симоненкова
Михайло Шкільник

Видання 12-те

1982
тираж 140 000

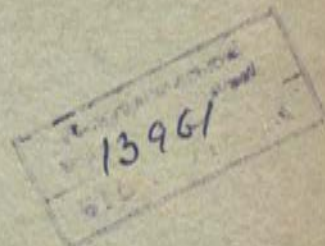

А.П.МЕДУШЕВСЬКИЙ, М.К.ТИЩЕНКО

УКРАЇНСЬКА МОВА

ЧАСТИНА
друга

СИНТАКСИС

« РАДЯНСЬКА ШКОЛА »

1965

1965

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Андрій Медушевський
Михайло Тищенко

видання 7-ме
1965

тираж 300 000

1969

**Андрій Медушевський
Михайло Тищенко**

**видання 11-те
1969**

тираж 250 000

УКРАЇНСЬКА МОВА

7-8

• СИНТАКСИС • ПУНКТУАЦІЯ • СТИЛІСТИКА •

• СИНТАКСИС • ПУНКТУАЦІЯ • СТИЛІСТИКА •

1982

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Михайло Чемерисов
Валентин Горяний
Валентин Іваненко
Роман Коломієць

видання 10-те
1982

тираж 380 000

**ОСНОВНІ
ТИПИ МОВЛЕННЯ**

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

**СПОСОБИ
ЗВ'ЯЗКУ СЛІВ**

**ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ—
ПІДМЕТ і ПРИСУДОК**
[ГРАМАТИЧНА ОСНОВА
РЕЧЕННЯ]

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

**Михайло Чемерисов
Валентин Горяний
Валентин Іваненко
Роман Коломієць**

**видання 10-те
1982**

тираж 380 000

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ (ТИПИ ПУНКТОГРАМ)

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Михайло Чемерисов
Валентин Горяний
Валентин Іваненко
Роман Коломієць

видання 10-те
1982

тираж 380 000

УКРАЇНСЬКА МОВА В ШКОЛІ

1-6

ВИДАВНИЦТВО «РАДЯНЬСЬКА ШКОЛА»

1954

Б. М. КУЛИК,
кандидат педагогічних наук

ЯКИМ ПОВИНЕН БУТИ ПІДРУЧНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 5—7 КЛАСІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Шкільний підручник — знаряддя ідеологічної роботи, яку проводить наша партія. Тому вимоги до нового підручника визначаються грандіозними завданнями, поставленими в директивах ХІХ з'їзду партії в галузі дальшого піднесення культури радянських народів і тими настановами щодо викладання мови, які сформульовано в історичних ухвалях партії про школу.

Викладання мови в середній школі, — підкреслюється в постановках партії про школу, — має освітньо-виховне значення.

Така постановка питання означає, що теоретичний курс мови повинен бути побудований на основі марксистського вчення про мову. В курсі мови учні повинні дістати основні відомості про граматичну будову, фонетичну систему, основний словниковий фонд і словниковий склад мови. Разом з цим треба виробити в учнів такі поняття і дати їм такі знання, які відіграватимуть велику роль у формуванні їх діалектико-матеріалістичного світогляду. Тому в процесі навчання треба глибоко проаналізувати поняття самої мови, як «найважливішого засобу людських стосунків» (Ленін) і як «знаряддя розвитку і боротьби» (Сталін).

Крім того, учні, маючи справу з різноманітним літературним матеріалом, під керівництвом учителя і самостійно аналізуватимуть смислову і граматичну сторону мови, сприйматимуть її зміст, ідейну сторону. При цьому збагачуватиметься словниковий запас учнів, ширшатиме їхній кругозір, розвиватиметься логічне мислення, формуватиметься комуністичний світогляд, вихуватиметься характер.

Усвідомлення ролі і значення мови, як «найважливішого засобу людських стосунків» (Ленін), сталінських положень про те, що «мова безпосередньо зв'язана не тільки з виробничою діяльністю, а й з усякою іншою діяльністю людини в усіх сферах її роботи», що мова є «знаряддя розвитку і боротьби», матиме не тільки пізнавальне, а й виховне значення, викликаючи в учнів прагнення вдосконалювати свою мову, розвивати такі сторони її, як змістовність, логічність, точність, образність.

Таким чином, освітньо-виховне значення мови як шкільної дисципліни природно пов'язується і з практичним завданням — підготувати цілком грамотних людей, які мають міцні знання основ наук і техніки і володіють практичними вміннями й навичками. Але це практичне завдання не можна звужувати. Граматику не можна вважати за навчальну дисципліну, що виробляє лише навички грамотного письма та вміння розпізнавати граматичні форми. Такої думки, очевидно, дотримувались і члени бригади, яка виправляла нове видання підручників «Грамматика української мови» А. О. Загородського (ч. I і II), і ті керівники Міністерства освіти УРСР, які затверджували ці підручники. Справді, вся система вправ у них відбиває, головним чином, завдання, зв'язані з розпізнаванням граматичних форм і набуванням орфографічних і пунктуаційних навичок. Щодо завдань, які мали б на меті збагачення словникового запасу учнів і розвиток мови, то в практичній частині посібника вони не знайшли собі належного місця.

УКРАЇНСЬКА МОВА В ШКОЛІ

Б. М. КУЛИК,
кандидат педагогічних наук

ЯКИМ ПОВИНЕН БУТИ ПІДРУЧНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 5—7 КЛАСІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Шкільний підручник — знаряддя ідеологічної роботи, яку проводить наша партія. Тому вимоги до нового підручника визначаються грандіозними завданнями, поставленими в директивах ХІХ з'їзду партії в галузі дальшого піднесення культури радянських народів і тими настановами щодо викладання мови, які сформульовано в історичних ухвалах партії про школу.

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Б. М. КУЛИК,
кандидат педагогічних наук

ЯКИМ ПОВИНЕН БУТИ ПІДРУЧНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 5—7 КЛАСІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Шкільний підручник — знаряддя ідеологічної роботи, яку проводить наша партія. Тому вимоги до нового підручника визначаються грандіозними завданнями, поставленими в директивах ХІХ з'їзду партії в галузі дальшого піднесення культури радянських народів і тими настановами щодо викладання мови, які сформульовано в історичних ухвалах партії про школу.

Викладання мови в середній школі, — підкреслюється в постановах партії про школу, — має освітньо-виховне значення.

УКРАЇНСЬКА МОВА В ШКОЛІ

1

ВИДАВНИЦТВО «РАДЯНСЬКА ШКОЛА»

Київ — 1961

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

ВДАЛИЙ ПІДРУЧНИК¹

Багато років учні шкіл з російською мовою викладання не мали підручника з української граматики, складеного спеціально для цих шкіл.

Відомо, що стан грамотності з української мови, мовна культура учнів російських шкіл України ще далеко не задовільні. Одною з найстотніших причин цього була відсутність програм та підручників, які відповідали б характеру викладання української мови в цих школах.

Тому зрозуміло, з якою радістю прийняли ми, вчителі, новий підручник за редакцією В. І. Масальського, написаний С. М. Каниюкою, С. М. Кестелем, Г. І. Купрієнком та Н. Н. Скоморовською.

Перше і найголовніше, що треба сказати, розглядаючи підручник, це те, що він цілком відповідає тим вимогам, які ставить перед школою нова програма — усунуто перевантаження підручника теоретичним матеріалом, в основному немає ускладнених, важких для учнів формулювань, громіздких параграфів, переобтяжених великою кількістю пунктів, приміток та прикладів; багато уваги приділено російсько-українським зв'язкам, урізноманітнено практичні завдання, передбачено роботу з розвитку мови учнів та повторення програмного матеріалу. Значно збільшено практичну частину підручника. У ньому для закріплення знань з граматики дано 604 вправи. А в підручнику «Українська мова», ч. 1, Б. М. Кулика та А. М. Кулик — 485 вправ.

Характер вправ у новому підручнику різноманітний. Серед них є і вправи на вставлення пропущених букв, підкреслювання слів, висловів, граматичний розбір (фонетичний, морфологічний), творення слів, складання речень, ділових паперів, оповідань, переклад з російської мови на українську тощо.

На нашу думку, дуже цінним є те, що завдання до вправ цілком виключають механічне виконання їх учнями, а примушують дітей думати, міркувати, згадувати, повторювати, зіставляти, порівнювати. Часто завдання до граматичної теми поєднуються з завданнями лексичного, стилістичного характеру.

Так, наприклад, до вправ на складання речень пропонуються такі завдання: скласти з наведеними нижче словами 8 речень (4 українською мовою і 4 російською). З'ясуйте значення даних слів в обох мовах (вправа 210); складіть речення з кожним поданим нижче іменником, поставивши його в родовому відмінку (вправа 235); дайте в письмовій формі відповіді на такі питання: 1. Як інакше називається невеликий гаманець? 2. Де демонструються фільми? Якою підземною дорогою користуються жителі Москви? і т. д. (вправа 267); повторіть § 36 і дайте відповідь на поставлені запитання. Поясніть, з яких основ утворилося кожне складне слово вашої відповіді (вправа 288); до кожного з іменників (*кордон, сума, загорожа, битва, старання, хоробрість*) з поданих нижче слів доберіть синоніми. Два синоніми (на вибір) введіть у складені й написані вами речення (вправа 300); доберіть антоніми до поданих слів: *радість, шум, війна, мороз, сила, верх, волога, твердість, світло*. Складіть два речення, в кожному з яких було б одне з поданих слів і антонім до нього (вправа 302); напишіть подані нижче пари слів в орудному відмінку і складіть з ними речення (вправа 331); доберіть до даних прикметників слова протилежного значення. Складіть з кількох дібраними словами речення (вправа 337). Такий же характер мають завдання до вправ 6, 53, 67, 83, 147, 151, 193, 278, 279, 294, 301, 306, 316, 353, 354, 366, 375, 376, 480 та інших і це допомагає поєднувати роботу з розвитку мови і опрацювання граматики.

У підручнику багато цікавих і корисних вправ на творення слів, що значно збагачує мову учнів. Причому завдання утворити певне слово, як правило, пов'язане з вивченням або повторенням певної граматичної теми. Наприклад, учні, виконуючи вправу 272, дістають

¹ С. М. Каниюка, С. М. Кестель, Г. І. Купрієнок, Н. Н. Скоморовська, Підручник української мови, ч. 1, Фонетика і морфологія. Для 5—7 класів середньої школи з російською мовою навчання, К., 1960. 232 сторінки.

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

українська
мова

ФОНЕТИКА
І МОРФОЛОГІЯ 5-7 кл.

ЧАСТИНА I

УКРАЇНСЬКА МОВА В ШКОЛІ

4

ВИДАВНИЦТВО «РАДЯНЬСЬКА ШКОЛА»

Київ — 1981

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

ДУМКИ ПРО НОВИЙ ПІДРУЧНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Давно вже чекає школа нового підручника з синтаксису української мови, який відрізнявся б від вимог нової програми, допомагав учителів урізноманітнювати роботу на уроці, давав достатню кількість вправ, забезпечував би систематичне повторення раніше вивченого.

Автори підручника з синтаксису української мови А. П. Медушевський і М. К. Тищенко («Українська мова», частина друга, синтаксис, видавництво «Радянська школа», 1960 р., сторінок 189) значною мірою успішно впоралися з поставленими завданнями. Вони досить вдало розташували матеріал більшості розділів, чітко і просто виклали теоретичний матеріал, до 75 параграфів дали 351 вправу.

Позитивним є те, що вправи тут різноманітні, причому значна кількість серед них (понад 100) таких, які вимагають, щоб учень працював самостійно, думав, а не механічно переписував. На підставі відомого вже учень повинен скласти речення певного типу, змінювати їхню конструкцію, писати самостійні роботи. Інструктивні вказівки до вправ чіткі, конкретні.

Досить серйозну увагу в підручнику приділено повторенню правопису. Вивчаючи синтаксис, учень повинен (бо цього вимагають подані в підручнику вправи) повторювати найскладніші питання правопису, що стосуються фонетики й морфології. Широко застосовується повторення вивченого з синтаксису та пунктуації. Окремі питання (правопис ненаголошених *е-и, о-а*, закінчень іменників, прикметників, дієслів тощо) зачіпаються по 15, 20 і більше разів. Цим особливо вигідно відрізняється рецензований підручник від усіх попередніх. Багато вже говорили вчителі про потребу систематичного повторення, і ось автори підручника відгукнулись на цю вимогу вчителів.

Дуже цінним є й те, що підручник систематично повертає увагу до різних видів граматичного розбору. Не приділено тільки достатньої уваги будові слова (такий розбір рекомендується провести тільки у вправі 58).

Граматичний розбір дуже часто в практиці роботи шкіл ігнорується, а він є досить важливою і ефективною формою повторення і систематизації програмного матеріалу.

Чимало уваги приділено в підручнику і перекладам з російської мови на українську (14 вправ).

Позитивні якості нового підручника належно оцінили вчителі мови, бо він дає їм можливість домогтися більшої ефективності уроку, активізувати учнів на уроці, організувати систематичне повторення програмного матеріалу.

Але, на жаль, підручник не позбавлений і деяких хиб та неточностей. У § 3 слід додати, що речення складається з членів речення і службових слів, які не відповідають на питання, а служать для зв'язку між членами речення.

Щоб учні навчилися свідомо ділити речення на словосполучення, треба дати вправи для поділу речень на пари слів. Без набуття цих навичок важко буде засвоїти зв'язки слів у реченні.

Нам здається, що вправи на кожен вид зв'язків слів у реченні краще давати одразу після теоретичного матеріалу, а не після всіх визначень, як це зроблено в підручнику (§ 3).

У § 6 потрібне уточнення про лапки, коли підмет виражений службовими словами, а то в одному випадку «Невгамовне ура заповнило аеродром» слово «ура» не взято в лапки, а у вправі 31 (речення 5) «Твоє журливе «ку-ку» спливало, як сльози на плакучій березі» слово «ку-ку» взято в лапки, в поясненнях прислівник «відмінно» в ролі підмета теж взято в лапки. Учень обов'язково запитає, де ж правильно, і учитель буде поставлений в незручне становище.

Неозначено-особові речення учні засвоюють дуже важко, а підручник уже в першій (63) вправі дає кілька завдань одночасно. Доцільно було б дати спершу вправу тільки на

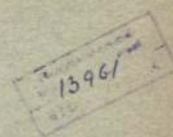
PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

А.П. МЕДУШЕВСЬКИЙ, М.К. ТИЩЕНКО

УКРАЇНСЬКА МОВА

ЧАСТИНА
друга

СИНТАКСИС

«РАДЯНЬСЬКА ШКОЛА»

1963

Українська
мова і література в школі

Методика
мови

Л. М. СИМОНЕНКОВА

Підручники з української мови
в радянській школі

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції починається інтенсивний розвиток методики викладання української мови. Зближення шкільної граматики з науковою, удосконалення змісту шкільного курсу мови, формування нових методологічних засад викладання мови в школі, розробка нових форм і методів навчання — все це сприяло створенню шкільних підручників з української мови.

Історія створення підручників з української мови на кожному етапі розвитку нашої школи має свої особливості. Так, перші радянські підручники зазнали великого впливу формально-граматичного напрямку в мовознавстві. А в 1923—1929 рр. у школах запроваджується комплексна система, яка взагалі заперечувала позитивну роль підручників у навчальному процесі. І тільки у 1930—1945 рр. належного значення починають надавати системі у шкільному викладанні і створенню стабільних підручників та посібників з мови. Але їхні укладачі впадають в іншу крайність. Основною вадою підручників того часу є перевантаженість теорією і брак у них матеріалу для розвитку мови учнів. Повоєнні підручники створюються під впливом вчення Марра, у них також спостерігається надмірне теоретизування, недооцінюється морфологія, часто не беруться до уваги вікові особливості учнів.

У підручниках 1953—1958 рр. робляться спроби зменшити кількість теоретичних положень, дати більше матеріалу для практичної роботи. Наступний період відзначається поліпшенням якості підручників з мови. Шкільний курс мови дедалі більше систематизується, чимало місця в ньому відводиться роботі з розвитку мови. В перероблених і наново укладених підручниках даються цікаві системи вправ, проводяться пошуки найраціональнішого викладу теорії.

Історія формування принципів укладання шкільних підручників з мови бере свій початок з дожовтневого часу. Першими підручниками з української мови, пристосованими для шкільного вжитку, можна вважати книги П. Залозного¹, Г. Шерстюка², І. Нечуя-Левицького³, написані на початку ХХ ст.

Ці підручники дуже відрізняються від теперішніх. Хоч їхні автори й намагаються подати мовний матеріал у певній системі, проте його розміщення не завжди раціональне, нерівномірно викладені різні розділи шкільного курсу. Так, Г. Шерстюк мало уваги приділяє фонетичним явищам мови, зате надто докладно спиняється на її синтаксичній будові.

Не було послідовності і в доборі тренувальних завдань. У підручнику П. Залозного наводяться лише приклади та ілюстрації до

¹ П. Залозний, Коротка граMATика української мови, ч. I, вид. 3, К., 1917; ч. II, Синтаксис, К., вид-во «Український учитель», 1913.

² Г. Шерстюк, Коротка українська граMATика для школи, ч. I, вид. 2, 1912; Українська граMATика для школи, ч. II, Складня, К., 1909.

³ І. Нечуй-Левицький, ГраMATика українського язика, ч. I, Етимологія, К., 1914; ч. II, Синтаксис, К., 1914.

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

5
1967

PEDAGOGICAL
MUSEUM
of UKRAINE

Дякую за увагу!

**Слава Україні!
Слава захисникам України!**

amihno@ukr.net